

Олена Федорцова,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри германської та слов'янської філології,
Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж, м. Вінниця
elenafedorcova432@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5077-9081

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТІСНО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті висвітлюється проблема професійної компетентності майбутніх учителів, зокрема особистісно професійної компетентності, визначається поняття «компетентність». Аналізується сучасна соціокультурна ситуація у світі, яка зумовлює необхідність вивчення майбутніми вчителями гуманітарних дисциплін, іноземної мови, що стає інструментом полікультурного розвитку особистості, яка навчається, та сприяє усвідомленню себе як культурно-історичного суб'єкта. Досліджуються аспекти синергетичної складової компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутнього вчителя. Підкреслюється необхідність єдності особистісного, змістового, процесуального та результативного компонентів загальнопедагогічної підготовки, забезпечення відкритості підготовки вчителя актуальним педагогічним теоріям та практичним ідеям, орієнтації на практичну підготовку.

Автором акцентовано на становленні особистісно-практичній моделі підготовки, яка розглядається на основі єдності навчально-пізнавальної (особистісно зорієнтованої), рефлексивної, навчально-ігрової (квазіпрофесійної) діяльності та особистісного досвіду студентів. Головна увага приділена педагогічним умовам формування особистісно-професійної компетентності майбутніх учителів, розвитку мотивації навчання студентів, оволодінню ними різними видами знань та умінь, формуванню різноманітної навчальної діяльності за допомогою інноваційних методик, як модель формування стратегій «VUCA-Prime», зіткнення смислів П. Хакуза, Q-Storming X. Греггерсена, розвитку мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: професійна компетентність, соціокультурна ситуація, компетентнісний підхід, особистісно-практична модель підготовки, формування, особистісно-професійна компетентність, розвиток мотивації.

Olena Fedortsova. Problems of formation of personal professional competence of future teachers in the process of professional training

The article raises the problem of professional competence of future teachers, in particular personal professional competence. The concept of "competence" is defined. The current socio-cultural situation in the world is analyzed, which makes it necessary for future teachers to study humanitarian disciplines, a foreign language, which becomes a tool for the multicultural development of the individual who is studying, and promotes self-awareness as a cultural and historical subject. Aspects of the synergistic component of the competence approach to the professional training of the future teacher are analyzed. The necessity for unity of personal, substantive, procedural and effective components of general pedagogical training, ensuring the openness of teacher training to current pedagogical theories and practical ideas, orientation to practical training is emphasized.

The author emphasized the formation of a personal-practical model of training, which is considered based on the unity of educational-cognitive (personally oriented), reflective, educational-game (quasi-professional) activities and personal experience of students. The main attention is paid to the pedagogical conditions for the formation of the personal and professional competence of future teachers, the development of students' learning motivation, their mastery of various types of knowledge and skills, the formation of

various educational activities using innovative methods, as a model for the formation of "VUCA-Prime" strategies, the clash of meanings of P. Hakuz, Q-Storming by H. Gregersen, development of speech activity.

Key words: *professional competence, socio-cultural situation, competence approach, personal-practical model of training, formation, personal-professional competence, development of motivation.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Професійна підготовка стає одним із пріоритетів освітньої політики держави. Так, у стратегічних законодавчих та освітніх документах України, в Конституції України, законах «Про освіту», «Про вищу освіту», у «Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті» проголошуються принципи професійної освіти. Випускник ВНЗ має бути передусім професійно ерудованим, носієм високої загальнолюдської культури та етичної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростання інтересу вчених до проблеми професійної підготовки молоді. Проблема професійної підготовки розглядається у працях В. Відгофа, Г. Гуна, Т. Завершинської, Г. Квасова, Л. Попова, у дослідженнях О. Карпуніної, Н. Кільдишової, А. Нікітіна, Т. Синецької, методологічних статтях Л. Кадцина, Н. Крилової, О. Половинкіна.

Теоретико-методологічні засади професійної підготовки фахівців розглядаються в теоретичних працях О. Антонової, Г. Васяновича, С. Вітвицької С. Гончаренка, О. Дубасенюк, С. Сисоєвої, Л. Хомич. Проблему ціннісних орієнтацій на творчу самореалізацію спеціаліста висвітлено у працях С. Гончаренка.

Професійна компетентність останнім часом перебуває у центрі уваги багатьох учених. Професіографічний підхід досліджували О. Антонова, С. Вітвицька, О. Дубасенюк та інші.

Значна кількість робіт у галузі психології та педагогіки присвячена проблемі професійної компетентності вчителя: Д. Алферова, А. Маркова, В. Мижерикова, М. Єрмоленко, Н. Разіна, С. Шишова та ін. У вітчизняній літературі ця проблема аналізувалася С. Бондар, Н. Глинянюк, С. Павлютенковим, С. Тищенко та іншими.

Однак особистісно-професійна компетентність не завжди є у центрі уваги учених.

Метою статті є визначення педагогічних умов формування особистісно-професійної компетентності майбутніх освітян у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Процес фахової підготовки, як зазначає Л. Хомич, поєднує навчання, формування системних знань про людину як про суб'єкт освітнього процесу, виховання та розвиток. Ця системність задається не стільки включенням відповідних дисциплін до навчального плану, скільки всією організацією навчання в педагогічному навчальному закладі, коли кожна дисципліна розглядається, з одного боку, як засіб загального розвитку майбутніх педагогів, а з другого, як основа їхньої подальшої професійної діяльності [8, с. 127].

Розглянемо перш за все компетентнісний підхід. У працях закордонних науковців ідея вищезазначеного підходу тлумачиться як підготовка майбутніх працівників, здатних адаптуватися до умов виробництва. Так дослідник, С. Османі зазначає, що для боротьби з бідністю держави повинні забезпечити громадянам зайнятість та гідну працю [9]. Останнім часом зростає ненадійність робочих місць, тому працівникам необхідно бути універсальними працівниками, які мають портфель різних компетенцій.

Тому реалізація компетентнісного підходу залежить від усієї освітньо-культурної ситуації, в якій живе і розвивається майбутній педагог.

Українська вчена-дослідниця О. Овчарук зазначає, що освіта сьогодні має готувати молодь до нових ролей у сучасному суспільстві, важливим є не тільки вміння користуватися своїми знаннями, а й бути готовим постійно змінюватись та пристосовуватись до потреб на ринку праці, вміло користуватися інформацією, активно діяти, швидко розв'язувати проблеми та навчатись упродовж життя. Сьогодні суспільство ставить перед собою нове завдання – сформувати у громадян вміння постійно вчитись. Сучасне покоління має вміти оперувати новими технологіями та знаннями, щоб задовольнити потреби інформаційного суспільства, бути готовими до нових ролей у цьому суспільстві [7, с. 6].

Ми погоджуємося з С. Вітвицькою, яка вдало зауважила, що самореалізація пов'язана безпосередньо з професійним саморозвитком магістра освіти у процесі професійної діяльності. Кожен викладач та кожен студент для реалізації себе в сучасному суспільстві як особистості повинні мати сформовану, інформаційну грамотність, інформаційну культуру й інформаційну

компетентність, бо саме вони є важливими факторами успішної професійної діяльності та захищеності людини в суспільстві. Тому під час навчання студентів приділялася значна увага цим факторам. Інформаційна культура студентів-освітян надала можливість самореалізації у процесі творчої інформаційної діяльності через використання інформаційних технологій, частково готувала до самостійного продовження своєї освіти та неперервного професійного саморозвитку [4, с. 17].

Л. Бутенко підкреслює, що аналіз нормативних документів, теоретико-методичних засад сучасної педагогічної освіти засвідчує необхідність єдності особистісного, змістового, процесуального та результативного компонентів загальнопедагогічної підготовки, відкритість підготовки вчителя сприймати актуальні педагогічні теорії та практичні ідеї, орієнтації на практичну підготовку, формування індивідуального педагогічного досвіду [3, с. 82].

О. Антонова зазначає, що «програму інтегрованого курсу вирізняє національний зміст педагогічних знань, особистісно-індивідуальна орієнтація, потреба у практичній діяльності студента і вчителя [2, с. 24].

О. Дубасенюк, робить суттєвий внесок у модернізацію змісту та технологію педагогічної освіти щодо розробки теоретичних та методичних аспектів становлення особистості майбутнього вчителя, його професійної компетентності та визначає як системний підхід до аналізу педагогічних явищ, так і професіографічний підхід до конструювання змісту навчання педагогіки [5].

Вихідною ідеєю у розробці відповідних теоретичних та методичних положень визначено нагальну потребу в переході на новий рівень розвитку системи навчання педагогічних дисциплін у ЗВО, який характеризується активною взаємодією таких його компонентів, як модель спеціаліста, діяльність студента та діяльність викладача. При цьому через всю систему навчання червоною стрічкою проходить розвивальна діяльність: зміни соціальних умов відображаються на моделі спеціаліста, детермінують діяльність студентів, яка дає поштовх розвитку діяльності викладача.

Сьогодні суспільства переживають багато непередбачуваності і двоякості ситуацій, відсутність необхідної інформації для ефективного планування бізнесу, наявність значної кількості норм, правил, обмежень, відсутність чітких правил щодо впровадження нових бізнес-моделей. Заклади освіти провідних західних країн швидко відреагували на таку ситуацію і розпочали для своїх здобувачів формувати компетентності, які здатні протистояти викликам непередбачуваності розвитку, тобто VUCA-світу [13]. Модель протидії нестабільності «VUCA-Prime», запропонована Б. Йохансеном, містить такі елементи: бачення вище нестабільності; розуміння зменшує невизначеність; ясність протистоїть складності; гнучкість допомагає здолати неоднозначність, зберігаючи свободу дій для швидкого реагування на обставини, що змінюються [11, с. 258].

Виклики VUCA-світу є актуальними для організації професійної підготовки сучасних здобувачів освіти в Україні, В. Каплінський зазначає, що сьогодні стрімкими темпами розвиваються інформаційні технології, що вимагають від вищої педагогічної школи серйозного вдосконалення підготовки вчителів, становлення їх як компетентних професіоналів, які володіють різними сучасними педагогічними технологіями, здатних успішно проєктувати і забезпечувати результативність освітнього процесу в закладах освіти» [3, с. 21].

Важливою структурною складовою загальної компетентності спеціаліста є соціально-наукове та гуманітарне знання, яке має вплив на рівень професійної культури [6, с. 36–43]. Польський дослідник Д. Калодзейський визначає найголовнішими серед сучасних концепцій дидактично-виховних знань щодо підготовки висококваліфікованих фахівців такі:

- поєднання знань і досвіду студентів;
- піднесення їхньої дослідницько-пізнавальної активності; розвиток творчих сил; орієнтація на інноваційні пошуки;
- поєднання теорії з практикою; цінування своєї професії; підготовка до систематичного самостійного навчання впродовж усього життя [12, с. 21–22].

Погоджуючись з моделлю особистісно орієнтованого навчання, розробленою дослідницею С. Яценко, слід представити структуру особистісно орієнтованого навчання як різновид навчальної діяльності, що ґрунтується на врахуванні головних компонентів психологічної структури діяльності: мотиваційного, орієнтаційного, операційного, енергетичного, оцінного. Зміст розробленої моделі реалізується у трьох площинах: компонентній (цілемотиваційного, змістового, діяльнісно-творчого, рефлексивного, результативного); сфер розвитку учнів та вчителя як суб'єктів освітнього процесу (потребісно-мотиваційної, когнітивної, афективної, соціально-психологічної); основних умов функціонування як засобу особистісного розвитку (психолого-педагогічних та методичних).

Базуючись на концептуальних засадах розробленої моделі, автор створив педагогічну систему впровадження особистісно орієнтованого навчання у практичну діяльність закладів нового типу [10, с. 8–9].

Слід відзначити, що необхідною умовою організації особистісно орієнтованої системи навчання в закладі вищої освіти є створення особливої системи дослідження характеру й спрямованості розвитку студента, формування його індивідуальності, порівняння не за горизонталлю, а за вертикаллю, тобто визначення динаміки розвитку особистості порівняно з нею самою, а не з іншими. Такий підхід реалізує прагнення педагогічного колективу в створенні сприятливого мікроклімату, розвивального середовища, в якому кожен відчуває себе комфортно і здатний на самооцінку та саморегуляцію.

Проаналізувавши останні дослідження і публікації стосовно цієї проблеми, виділивши нерозв'язані питання, а також узявши до уваги умови підготовки майбутніх освітян, ми сформулювали основні педагогічні умови формування особистісно-професійної компетентності майбутніх вчителів у процесі фахової підготовки, а саме:

- розвиток мотивації навчання студентів, здобуття знань та умінь;
- поетапний розвиток умінь монологічного і діалогічного мовлення;
- використання у навчальній діяльності методів проблемного навчання;
- розвиток умінь аналізу за допомогою інноваційних методик, самоконтролю і взаємоконтролю мовленнєвої діяльності;
- зміст та рівень теоретичного навчання мають відповідати професійним вимогам, які висуваються для викладачів сучасних закладів освіти.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі.

Впровадження методики компетентнісного підходу в освітньому процесі закладів вищої освіти дало змогу сформувати різнобічно та гармонійно розвинену творчу особистість майбутнього фахівця, здатного до саморозвитку та самовдосконалення.

Специфіка сучасної соціокультурної ситуації у світі зумовлює необхідність вивчення іноземних мов та потребує застосування культурологічного підходу до проблеми обґрунтування теоретико-методологічних основ формування культурологічної компетентності. Можемо стверджувати, що гуманітарні дисципліни та вивчення іноземних мов як навчальні предмети стають інструментом полікультурного розвитку особистості здобувача освіти та сприяють усвідомленню ними своєї значущості як культурно-історичного суб'єкта. Професійна підготовка майбутнього педагога, з врахуванням компетентнісного підходу, не може існувати без таких аспектів: суб'єкт-суб'єктного характеру освіти, гуманізації, відкритості до інновацій, саморозвитку, самоорганізації, креативності виховання, стимулювання навчання протягом усього життя, можливості обирати індивідуальний шлях розвитку.

Впровадження особистісно орієнтованого навчання передбачає різновид навчальної діяльності, що ґрунтується на головних компонентах психологічної структури діяльності. Зміст навчання здобувачів освіти реалізується у трьох площинах: компонентній, розвитку учнів та вчителя як суб'єктів освітнього процесу, психолого-педагогічних умовах функціонування як засобу особистісного розвитку.

Базуючись на концептуальних засадах становлення особистісно професійної компетентності, автор розробив педагогічні умови формування особистісно-професійної компетентності майбутніх вчителів у процесі фахової підготовки у практиці діяльності закладів нового типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Застосування професіографічного підходу до побудови моделі вчителя, здатного працювати з обдарованими учнями. Професіографічний підхід у системі вищої освіти: монографія. Житомир: «О. О. Євенок». 2019. С. 125–149.
2. Антонова О. Є. Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування: монографія: Вид. 2-ге, доп. Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2004. 276 с.
3. Бутенко Л. Л. Методологізація загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів та науково-педагогічних працівників в умовах тривірневої системи вищої освіти. Кваліфікаційні наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних

наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» Міністерства освіти і науки України, Старобільськ, 2021. 585 с.

4. Вітвицька С.С. Професіографічний підхід у підготовці майбутніх магістрів освіти в контексті інформаційно-комунікаційних технологій. Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Рута, 2016. С. 192–222.

5. Дубасенюк О. А., Антонова О. Є. Методика викладання педагогіки: навч. посіб.: Вид. 2-ге, доп. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 375 с.

6. Зінченко В. О. Модель фахівця з позицій компетентнісного підходу. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки*. 2011. № 10 (221). Ч 1. С. 36–43.

7. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

8. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: монографія. Київ : Магістр S, 1998. 200 с.

9. Osmani S.R. Exploring the employment nexus: topics in employment and poverty. New York & Geneva : UNDP and ILO, 2002. 33 p.

10. Яценко С. Л. Особистісно орієнтоване навчання: теоретичний та прикладний аспекти. Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. Київ, 2015. Вип. 85. С. 231–237.

11. Johansen R. Get there early: sensing the future to compete in the present. Oakland, CA, USA: Berrett-Koehler, 2007. 258 p.

12. Kalodziejcki D. Proces kształcenia i jego. Podstawy pedagogiki i psychologii dla sluchaczy kursu kwalifikacyjnego podoficerow Panstwowej Strazy Pozarnej. Warszawa, 2005. P. 15–28.

13. Pecherna A. VUCA was replaced by the BANI world: what will help to adapt. Osvitanova. URL: osvitanova.com.ua/posts/5601-na-zminu-vuca-pryishov-bani-svit-shcho-dopomozhe-adaptuvatysia.

REFERENCES

1. Antonova O. Ye. Zastosuvannya profesiohrafichnogo pidkhdou do pobudovy modeli vchytelia, zdatnoho pratsiuvaty z obdarovanymy uchniamy. Profesiohrafichni pidkhdid u systemi vyshchoi osvity: monohrafiia. Zhytomyr: «O. O. Yevenok». P.125–149. [in Ukrainian].

2. Antonova O. Ye. Bazovi znannia z pedahohiky: stanovlennia, rozvytok, tekhnolohiia formuvannia [Basic knowledge of pedagogy: formation, development, technology of formation]: monohrafiia: Vyd. 2-he, dop. Zhytomyr: Zhytomyr. derzh. un-t, 2004. 276 p. [in Ukrainian].

3. Butenko L. L. Metodolohizatsiia zahalnopedahohichnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv ta naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh tryrivnevoi systemy vyshchoi osvity. Kvalifikatsiini naukova pratsia na pravakh rukopysu. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora pedahohichnykh nauk za spetsialnistiu 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Derzhavnyi zaklad «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka» Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, Starobilsk, 2021. 585 p. [in Ukrainian].

4. Vitvytska S. S. Profesiohrafichni pidkhdid u pidhotovtsi maibutnikh mahistriv osvity v konteksti informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii. Teoriia i praktyka profesiinoi maisternosti v umovakh tsilezhyttievoho navchannia: monohrafiia. Za red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 2016. P. 192–222. [in Ukrainian].

5. Dubaseniuk O. A., Antonova O. Ye. Metodyka vykladannia pedahohiky: navchalnyi posibnyk: Vyd. 2-he, dop. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2012. 375 p. [in Ukrainian].

6. Zinchenko V. O. Model fakhivtsia z pozytsii kompetentnisnogo pidkhdou. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Pedahohichni nauky. 2011. № 10 (221). Ch 1. [in Ukrainian].

7. Ovcharuk O. V. Rozvytok kompetentnisnogo pidkhdou: stratehichni oriientyry mizhnarodnoi spilnoty. Kompetentnisnyi pidkhdid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvitoi polityky. Pid zah. red. O. V. Ovcharuk. K. : K.I.S., 2004. 112 p. [in Ukrainian].

8. Khomych L.O. Profesiino-pedahohichna pidhotovka vchytelia pochatkovykh klasiv: [monohrafiia]. K. : Mahistr S, 1998. 200 p. [in Ukrainian].
9. Osmani S. R. Exploring the employment nexus: topics in employment and poverty. New York & Geneva : UNDP and ILO, 2002. 33 p. [in England].
10. Yatsenko S. L. Osobystisno oriientovane navchannia: teoretychnyi ta prykladnyi aspekty. Problemy osvity: Nauk-metod. zb. / Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy. Kyiv, 2015. Vyp. 85. P. 231–237. [in Ukrainian].
11. Johansen R. Get there early: sensing the future to compete in the present. Oakland, CA, USA: Berrett-Koehler, 2007. 258 p. [in England].
12. Kalodziejcki D. Proces ksztalcenia i jego. Podstawy pedagogiki i psychologii dla sluchaczy kursu kwalifikacyjnego podoficerow Panstwowej Strazy Pozarnej. Warszawa, 2005. P. 15–28. [in England].
13. Pecherna A. VUCA was replaced by the BANI world: what will help to adapt. Osvitanova. URL: osvitanova.com.ua/posts/5601-na-zminu-vuca-pryishov-bani-svit-shcho-dopomozhe-adaptuvatysia. [in England].

Матеріал надійшов до редакції 05.07.2023 р.